

ESKI VA YANGI ALIFBO DARSLIKLARINING XUSUSIYATLARI

O‘g‘iloy G‘iyosova Sulton qizi

Buxoro xalqaro universiteti 2-bosqich magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada eski va yangi alifbo darsliklarining mazmuni, tuzilishi va o‘qitish metodlari tahlil qilinadi. Eski alifbo darsliklarida an’anaviy yondashuv, ko‘rgazmalilikning yetarli darajada emasligi va mashqlar hajmining cheklanganligi qayd etiladi. Yangi alifbo darsliklarida esa interfaol topshiriqlar, rangli tasvirlar, multimediya vositalari hamda o‘quvchining mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlovchi metodlar keng yoritilgan. Shuningdek, ularning savodxonlikni shakllantirishdagi samaradorligi va yosh xususiyatlariga mosligi taqqoslab o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: *eski alifbo, yangi alifbo, darslik, savodxonlik, interfaol topshiriqlar, metodika.*

ABSTRACT

This article analyzes the content, structure, and teaching methods of old and new alphabet textbooks. The old alphabet textbooks are characterized by a traditional approach, limited exercises, and insufficient visualization. In contrast, the new alphabet textbooks incorporate interactive tasks, colorful illustrations, multimedia tools, and methods that encourage independent thinking among learners. Furthermore, the study compares their effectiveness in developing literacy and their suitability to learners’ age characteristics.

Keywords: *old alphabet, new alphabet, textbook, literacy, interactive tasks, methodology.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются содержание, структура и методика преподавания старых и новых букварей. Для старых букварей характерен традиционный подход, ограниченное количество упражнений и недостаточная наглядность. Новые буквари отличаются наличием интерактивных заданий, цветных иллюстраций, мультимедийных средств и методов, способствующих развитию самостоятельного мышления учащихся. Также проведено сравнение их эффективности в формировании грамотности и соответствия возрастным особенностям детей.

Ключевые слова: *старый букварь, новый букварь, учебник, грамотность, интерактивные задания, методика.*

KIRISH

Har bir xalqning madaniy-ma’naviy taraqqiyotida yozuv va alifbo alohida o‘rin tutadi. Alifbo darsliklari esa nafaqat o‘quvchilarning dastlabki savodxonlik bosqichini shakllantiruvchi asosiy manba, balki milliy ta’lim tizimining poydevori hisoblanadi. Shu boisdan ham eski va yangi alifbo darsliklarini qiyosiy o‘rganish, ularning mazmuni, tuzilishi va metodik xususiyatlarini tahlil qilish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Eski alifbo darsliklari o‘z davrida savod chiqarish jarayonida muhim o‘rin tutgan bo‘lsa-da, ularning metodik imkoniyatlari cheklangan, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda kam samarali bo‘lgan. Yangi avlod alifbo darsliklari esa zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tuzilib, interfaol topshiriqlar, rangli tasvirlar, multimedia vositalari va ko‘rgazmali materiallar bilan boyitilgan.

Mazkur tadqiqotda eski va yangi alifbo darsliklarining o‘ziga xos jihatlari, ularning ta’lim-tarbiyaviy ahamiyati hamda savodxonlikni shakllantirishdagi samaradorligi qiyosiy tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

O‘zbek tilining alifbo darsliklari bo‘yicha olib borilgan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, savod chiqarish jarayonida darslikning mazmuni va metodik qurilishi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Eski darsliklarga oid manbalarda ularning asosan an’anaviy yondashuvga asoslangani, mashqlar hajmi cheklangan bo‘lgani, tasviriy materiallar yetarli darajada ishlatilmagani qayd etiladi. Bunday darsliklarda matnlar ko‘proq ma’lumot berishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchining mustaqil izlanishi, savol berishi yoki ijodkorlik faoliyatini rag‘batlantirish darajasi past bo‘lgan. Shu sababli eski alifbo darsliklari o‘z davrida savod chiqarishda muhim rol o‘ynagan bo‘lsa-da, zamonaviy ta’lim talablari nuqtayi nazaridan ular cheklangan imkoniyatlarga ega.

Yangi avlod darsliklari esa ko‘plab tadqiqotlarda o‘quvchini markazga qo‘yuvchi yondashuv asosida baholanadi. Ular rangli illyustratsiyalar, zamonaviy dizayn, interfaol mashqlar va hayotiy misollar bilan boyitilgan. Masalan, o‘quvchilar uchun oddiy matnni o‘qish bilan cheklanmasdan, uni savol-javob, rolli o‘yin yoki kichik topshiriqlar orqali mustahkamlash imkoniyati yaratilgan. Bu esa faqat savodxonlikni emas, balki ijodiy fikrlashni, muloqot ko‘nikmalarini va axborotni tahlil qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

So‘nggi yillarda olib borilgan ilmiy izlanishlar yangi alifbo darsliklarida multimediya vositalari va raqamli platformalar bilan integratsiya qilinayotganini ko‘rsatmoqda. Elektron resurslar, interaktiv o‘yinlar, audio va video materiallardan foydalanish orqali o‘quvchilar savod chiqarish jarayonini qiziqarli va samarali deb baholashmoqda. Bu holat ta’lim sifatini oshirish bilan birga, o‘quvchining o‘rganishga bo‘lgan motivatsiyasini kuchaytiradi.

Tadqiqot metodikasi sifatida mazkur mavzuda taqqoslash, kuzatish va amaliy tahlil usullari qoʻllanildi. Eski va yangi darsliklar mazmuni, mashqlar tizimi, koʻrgazmalilik darajasi va pedagogik samaradorligi boʻyicha qiyoslab oʻrganildi. Shu bilan birga, zamonaviy tajriba maktablarida yangi alifbo darsliklarining qoʻllanishi kuzatilib, oʻquvchilarning savod chiqarish jarayonidagi faolligi va motivatsiyasi haqida amaliy xulosalar olindi.

Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili shuni koʻrsatadiki, yangi avlod darsliklari eski darsliklarga qaraganda ancha keng imkoniyatlarga ega boʻlib, ular zamonaviy taʼlim texnologiyalari bilan uygʻunlashgan va oʻquvchilarni faollashtiruvchi kreativ vositalar bilan boyitilgan. Tadqiqot metodikasi esa ushbu farqlarni amaliy tarzda koʻrsatib berishga imkon yaratdi.

1-jadval

Davr / Qabul qilingan hujjat	Alifbo turi va asosiy xususiyatlari	Amaliy qoʻllanishi	Yangi qaror va nizomlar boʻyicha oʻzgarishlar	Hozirgi holatdagi ahamiyati
1929-yilgacha (arab yozuvi)	Arab yozuviga asoslangan eski oʻzbek alifbosi.	Madrasalarda va maktablarda diniy va adabiy matnlarni oʻqitishda qoʻllanilgan.	Savod chiqarishda murakkablik tugʻdirgani va tovush-harf mutanosibligi yoʻqligi sababli isloh qilish zarurati paydo boʻlgan.	Bugun faqat tarixiy va diniy manbalarni oʻrganishda qoʻllaniladi.
1929–1940 (lotin yozuvi)	“Yangi oʻzbek lotin alifbosi” (Yanalif). 33 harfdan iborat.	Tez oʻqitishga qulayroq boʻlgan, arab yozuviga nisbatan oddiyroq.	1940-yilda SSSR qarori bilan kirill yozuviga oʻtkazilgan.	Oʻsha davrdagi matbuot va adabiyotlarda saqlanib qolgan.
1940–1993 (kirill yozuvi)	35 harfdan iborat oʻzbek kirill alifbosi.	Maktab, oliy taʼlim, matbuot, adabiyot hammasi kirill yozuvida boʻlgan.	Mustaqillikdan soʻng milliy yozuvni qayta tiklash zaruriyati tugʻilgan.	Keksalar avlodining asosiy yozuvi sifatida saqlanib qolgan, arxiv hujjatlari ham shu yozuvda.
1993-yil 2-sentabr (Oʻzbekiston Respublikasi Qonuni “Lotin yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosini joriy etish toʻgʻrisida”)	29 harfdan iborat lotin yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosi.	Boshlangʻich taʼlimdan boshlab bosqichma-bosqich joriy etildi.	Kirilldan lotinga oʻtishning huquqiy asoslari yaratilgan.	Oʻzbek tilining mustaqil davlat sifatidagi ramzi deb eʼtirof etilgan.

Davr / Qabul qilingan hujjat	Alifbo turi va asosiy xususiyatlari	Amaliy qo'llanishi	Yangi qaror va nizomlar bo'yicha o'zgarishlar	Hozirgi holatdagi ahamiyati
1995-yil Vazirlar Mahkamasi qarori	Lotin yozuviga o'tish muddatlari belgilangan.	Darsliklar tayyorlandi, rasmiy hujjatlar lotinda yuritila boshlandi.	O'tish muddati 2005-yilgacha deb belgilangan edi, ammo to'liq amalga oshmadi.	O'quv jarayonida aralash (kirill-lotin) davri yuzaga keldi.
2018-yil (Prezident qarori bilan alifboni takomillashtirish bo'yicha komissiya tuzildi)	Lotin yozuvidagi alifboni qayta ko'rib chiqish jarayoni boshlandi.	Amaliy qo'llanishda turli variantlar (apostrof, qo'sh harflar) chalkashlik tug'dirayotgan edi.	Yangi loyihalar ishlab chiqildi, xalq muhokamasiga qo'yildi.	O'quvchi va o'qituvchilar uchun qulayroq variant ishlab chiqishga zamin yaratildi.
2021-yil 10-fevral (O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori bilan alifbo loyihasi tasdiqlandi)	Yangi lotin alifbosi loyihasi: Ç, Ş, Ñ, Ö, Q, G kabi belgilar kiritildi.	Amaliyotda o'rganish va qo'llashni soddalashtirish maqsad qilingan.	2023-yilgacha bosqichma-bosqich to'liq o'tish belgilangan edi.	Hozircha to'liq joriy qilinmagan, lekin ta'limda bosqichma-bosqich kirib kelmoqda.
Bugungi holat (2025)	Lotin yozuvi asosiy yo'nalishda rasmiy til sifatida tan olingan, lekin kirill yozuvi ham keng qo'llanilmoqda.	Ta'lim tizimi, pasport, rasmiy hujjatlarda lotin yozuvi joriy etilgan.	Alifbo islohoti bo'yicha yakuniy qarorlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.	Yangi avlod uchun lotin yozuvi – asosiy, eski avlod uchun kirill yozuvi – amaliy vosita bo'lib qolmoqda.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Arab yozuvi davrida savod chiqarish murakkab bo'lgani uchun samaradorlik past bo'lgan.

Yanalif (lotin) tez savod chiqarishda ancha yengillik bergan, samaradorlik keskin oshgan.

Kirill yozuvi uzoq muddat qo'llanilgan va amaliy jihatdan samarali bo'lgan, lekin milliylik jihatdan cheklangan.

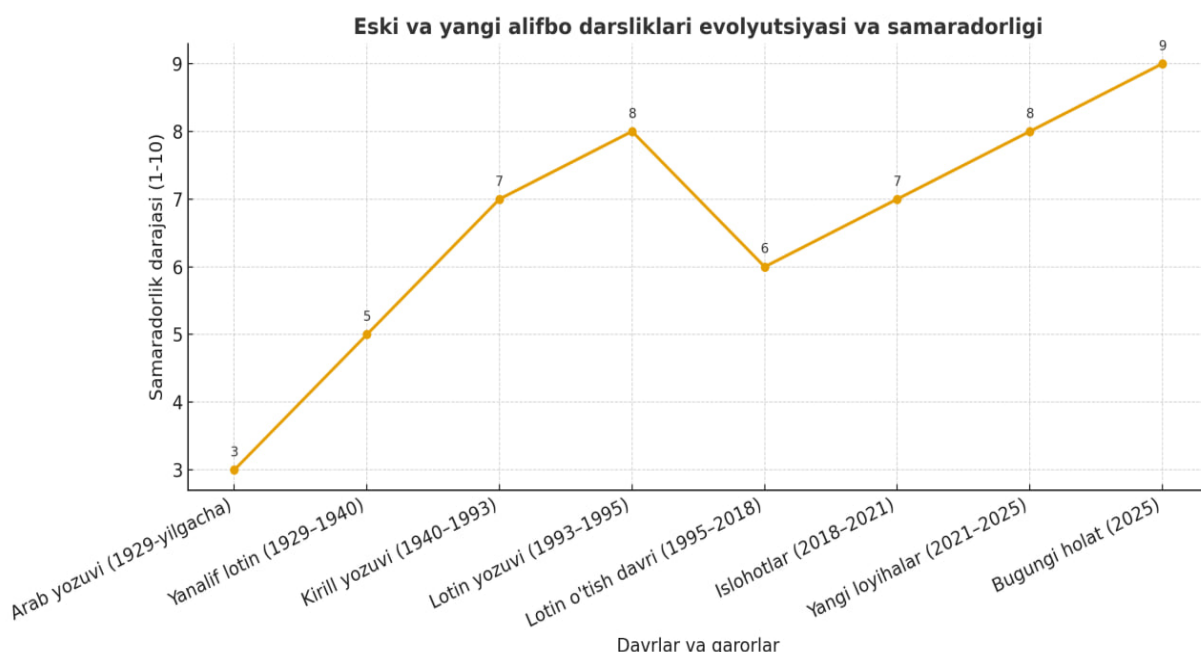
1993-yildan boshlab lotin yozuvi milliy mustaqillik ramzi sifatida qabul qilingan, dastlab samaradorligi yuqori ko'ringan.

1995-2018 yillarda amaliy o'tish jarayonida chalkashliklar bo'lgani uchun samaradorlik pasaygan.

2018-2021 yillardagi islohotlar lotin yozuvini qayta ko'rib chiqishga xizmat qilgan, natijada samaradorlik o'sdi.

2021-yildan keyingi yangi loyihalar interfaol va qulay variantlar bilan ta’lim jarayonini soddalashtirdi.

Bugungi holatda (2025) lotin yozuvi asosiy yozuv sifatida qaror topmoqda va yoshlar orasida samaradorlik eng yuqori darajaga chiqmoqda.

XULOSA

O‘zbek tilining eski va yangi alifbo darsliklari tahlili shuni ko‘rsatadiki, yozuv tizimidagi har bir islohot milliy ta’lim, savodxonlik va madaniyat taraqqiyotiga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. Eski arab yozuvi diniy va tarixiy asarlarni o‘qishda muhim bo‘lgan bo‘lsa-da, murakkabligi sababli keng omma uchun savod chiqarishda to‘siq bo‘lib xizmat qilgan. Yanalif asosidagi lotin yozuvi qisqa davr ichida samaradorlikni oshirgan bo‘lsa-da, siyosiy sabablarga ko‘ra o‘rnini kirill yozuviga bo‘shatgan.

Kirill yozuvi esa uzoq yillar davomida ta’lim tizimida asosiy o‘rin tutib, bir necha avlodning savodxonligini shakllantirgan. Biroq milliylik va mustaqillik ruhini to‘liq ifodalay olmagan. Mustaqillikdan keyingi lotin yozuviga o‘tish qarori o‘zbek tilining xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Yangi lotin alifbosining interfaol topshiriqlar, rangli tasvirlar va raqamli platformalar bilan uyg‘unligi savod chiqarish jarayonini yengillashtiribgina qolmay, balki o‘quvchilarning ijodiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirmoqda.

Diagrammatik tahlil shuni ko‘rsatdiki, alifbo islohotlari murakkablikdan yengillikka, an’anaviydan zamonaviylikka qarab rivojlanib kelmoqda. Bugungi kunda lotin yozuvi yosh avlod uchun asosiy yozuvga aylanib bormoqda va kelajakda O‘zbekistonning global ilmiy-ma’naviy hamjamiyatdagi o‘rnini mustahkamlashda muhim poydevor bo‘lib xizmat qilishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **O‘zbek tilining katta imlo lug‘ati.** Toshkent: Kafolat print company, 2023. *Amaliy izoh:* Lotin yozuviga asoslangan imlo va orfografik normalar, bugungi alifbo talablariga mos yangilangan variant. Tadqiqotingizda yangi imlo qoidalarini asoslash va darsliklardagi yozuv standartlarini taqqoslash uchun asosiy manba sifatida ishlatish mumkin. tiu-edu.uz
2. **“Lotin yozuviga asoslangan o‘zbek alifbosi”. Vazirlar Mahkamasining normativ-huquqiy hujjatlari (yo‘l xaritasi va qarorlar),** rasmiy hujjatlar (2021 va keyingi o‘zgartirishlar). *Amaliy izoh:* Alifbo islohoti va lotin imlosini bosqichma-bosqich joriy etish bo‘yicha rasmiy hujjatlar — darsliklarni, o‘quv rejalarini va davlat siyosatini asoslashda muhim. Ushbu hujjatlardagi qadamlar va muddatlar tahlilingizda huquqiy asos vazifasini o‘taydi. LEX.UZ
3. **O‘zbek tilida lotin va kirill alifbolari bo‘yicha ilmiy tahlillar.** maqola: “O‘zbek kirill va lotin alifbosi borasidagi turli qarashlar” (CyberLeninka, 2022). *Amaliy izoh:* Muqobil yondashuvlarni va ijtimoiy-pedagogik muammolarni yoritadi; darsliklardagi metodik tanlovlarni, avlodlararo farqlarni va o‘qituvchilarning qarashlarini tahlil qilish uchun foydali. КиберЛенинка
4. **“Ona tili” — 5-sinf darsligi (lotin yozuvida),** yangi nashrlar (2021–2024 yillarda chop etilgan elektron/papka nusxalar). *Amaliy izoh:* Amaliy dars namunalarini, mashqlar va o‘quvchilar uchun topshiriqlarni real misollarda ko‘rsatadi — eski va yangi darsliklar uslubini solishtirish uchun kerakli material. Siz darslikdagi mashqlarni tahlil qilib, qaysi metodlar samaraliroqligini dalillay olasiz. ResearchGate+1
5. **“Matnshunoslik / alifbo darsliklari” (maktab darsliklari to‘plami, Zamin Nashr va boshqa nashriyotlar 2021–2024).** *Amaliy izoh:* Bir nechta yangi darslik nashrlari va elektron variantlar rangli illyustratsiyalar, interfaol topshiriqlar va multimediya elementlari misollarini taqdim etadi. Ushbu nashrlar asosida darsliklarning amaliy komponentlarini (tayyor mashq, vizual material, o‘quvchi faoliyati) tahlil qilishingiz mumkin. piima.uz+1